

Batı'da
DİN SOSYOLOJİSİ
Teori ve Yöntem Analizleri

Dr. İsa Kuyucuoğlu

Eskiyeni Yayınları: 2

Mizanpaj: CİNAS

Kapak: CİNAS

Baskı, Cilt:

KALKAN MATBAACILIK

Büyük San. 1. Cad. 99/32 İskitler

Tel: 3419234-3421656 Ankara

1. Baskı: Nisan 2008

ISBN: 978-605-5978-02-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.

Rüzgarlı Cad. Rüzgarlı İşhanı No: 2 Kat: 5 Ulus/ANKARA

Tel: 0 312. 310 08 60 - Fax: 0 312. 311 47 89

Web: www.fcr.com.tr/eskiyeni - e-mail: fcr@fcr.com.tr

Batı'da
DİN SOSYOLOJİSİ
Teori ve Yöntem Analizleri

Dr. İsa Kuyucuoğlu

Ankara 2008

İSA KUYUCUOĞLU / İlahiyatçı - Eğitici (Dr.)

1982 yılında Konya İlahiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra Adana'nın Kozan İlçesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapan İsa Kuyucuoğlu, 1987 yılında akademik çalışmalar yapmak amacı ile Danimarka'ya gitti.

1989 yılında Arhus Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Bölümü'ne kabul edildi. Aynı fakültede Dinler Tarihi ve Din Sosyolojisi branşlarında bilimsel çalışmalar yaptı. 1996 yılında Danimarka'da doktorasını tamamladıktan sonra; 1997-98 öğretim yılında İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Yrd. Doç. olarak görev yaptı. Daha sonra Danimarka'da Arhus Üniversitesinde Din Sosyolojisi ve İslam'a Giriş dersleri verdi.

2000 yılında Arhus kentinde Türk Dernekler Birliği'ni kurarak; 2005 yılına kadar başkanlığını yürüttü.

2005 yılından beri Danimarka Türk Diyanet Vakfı müdürü olarak görev yapan Kuyucuoğlu Kopenhag'da akşam okullarında Danimarkalılara; Türkiye, Türk Kültürü ve Türkçe dersleri de vermektedir.

Çeşitli gazete ve dergilerde Danca ve Türkçe makaleleri yayınlanan İsa Kuyucuoğlu'nun "İslamkunskab" (İslam Bilgisi) adlı Danca bir kitabı yayınlandı.

Yazar, İngilizce, Danca ve Arapça bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	13
SOSYOLOJİ	15
Sosyoloji nedir?	15
Toplum nedir?	16
Sosyologlar Niçin Din Konusuyla İlgilenirler?.....	17
SOSYOLOJİDE ÖNEMLİ AKIMLAR	19
Modernizm	19
Modernizmden Postmodernizme Geçiş.....	22
Sekülerizm	25
Toplumsal Sekülerleşme.....	29
Küreselleşme.....	35
DİN KAVRAMININ TANIMI SORUNU	38
Din Sosyolojisinde Tanım Niçin Önemlidir?	40
Din Kavramı Tanımları	42
Din Tanımı Tipolojisi ve Eleştirisi	45
Din Kavramının Tarihsel Bağlantılı Sonuçları	51
Avrupa Hıristiyan Kültüründe Din Kavramının Göstergeleri.....	54
Substansiyel (Özsel) Tanımlar	55
İşlevsel (Fonksiyonel) Tanımlar.....	57
DİN SOSYOLOJİSİ	58
Din Sosyolojisinin Tarihî Gelişimi	60
Din Sosyolojisinin Diğer Bilimlerle İlişkisi.....	61
Din Sosyolojisinin Konuları.....	63

Din Sosyolojisinin Amacı.....	64
Din Sosyolojisinin Kaynakları	65
Yazılı medya.....	66
İstatistikler	68
DİN SOSYOLOJİSİNDE TEORİ SORUNU	70
Teori (Kuram)	72
Kavramlar.....	74
İdeal Tipler	75
Sınıflandırma (Classification).....	76
İşlemselcilik (Operationalizm)	76
DİN SOSYOLOJİSİ TEORİLERİ.....	78
Din Sosyolojisi Teorilerinde Önemli Motifler	78
İşlevselcilik (Functionalism)	80
Emile Durkheim (1858-1917)	82
Bronislaw Kaspar Malinowski (1884-1942).....	86
Radcliffe-Brown Alfred R. (1881-1955).....	87
Talcott Parsons (1902-1979)	88
Robert K. Merton (d.1944)	90
Niklas Luhmann (d.1927).....	93
Anthony Giddens (d.1938).....	95
Çatışma (Conflict) Teorileri	96
Azınlık ve Çoğunluk Kategorileri.....	97
Yapısal Çatışma Teorileri.....	103
Bütünleşme ve Çatışma Kavramları	105
Günümüzde Çatışma Teorileri	110
Fenomonolojik Din Sosyolojisi	112
Max Weber (1864-1920).....	113
Protestan Ahlâkı ve İdeal Tipler	114
Weber'in İdeal Tipleri.....	116
Rönesans ve Aydınlanma Çağında	
Kapitalizmin Ruhü	121
İdeal Tipin Sorunları	124

İdeal Tipler ve Çağdaş Din Bilimi	127
Weber'den Sonraki Gelişmeler	130
Peter Ludwig Berger (d. 1929).....	132
Thomas Luckmann (d.1927).....	136
Clifford Geertz (d.1926).....	137
Günümüzde Fenomonolojik Din Sosyolojisi	139
Rasyonel Aksiyon Teorisi (RAT)	139
BİREYSEL DİNDARLIK	142
Yoksunluk/Mahrumiyet (Deprivation) Teorisi	142
Sosyalleşme Teorisi.....	146
Akılsal Seçim Teorisi.....	149
Anlam ve Aidiyet Teorisi	151
Bireysel Dindarlığın Temelleri.....	153
Bireysel Dindarlık Teorisine Yapılan Eleştiriler.....	154
İbadet ve Müziğin Dindarlık Üzerindeki Etkisi	156
Din Değiştirme Teorileri	157
DİN SOSYOLOJİSİ METOTLARI	160
Ölçek (Scale) Nedir?.....	161
Ölçeklerin Temeli	165
Örnekleme Biriminin Seçimi.....	165
Ölçüm Türleri.....	166
Nitel (Betimsel) Çözümlenmeler.....	166
Nicel (Sayısal) Ölçümler	168
Alan (Saha) Çalışması	169
Araştırmada Plan	173
Problem Formülasyonu	174
Veri Toplama.....	175
Röportaj.....	176
Anket	180
Gözlem (Observation).....	181
Yapılış ve Uygulanış Biçimlerine Göre	
Gözlemler.....	184

Nitel ve Nicel Yöntemlerin	
Kombinasyonu.....	185
Dokümanter Bilgi Toplama Yöntemi.....	186
Rapor Etme.....	187
SONUÇ	189
ENGLISH SUMMARY	193
KAYNAKÇA.....	195

ÖNSÖZ

Dünyamızdaki farklı kültürler için en belirleyici faktörlerden birisi şüphesiz ki dindir. Din, toplum şartlarının oluşmasında ve toplum düşüncesinde, bireyin sosyal hayattaki rolünün ne olduğu sorusuna cevap ararken başvurduğu en önemli referans kaynaklarından birini teşkil eder. Bu nedenle yalnızca biyolojik bir varlık olmayan insanların oluşturduğu hiçbir kültür, dinin etkisinden uzak kalmamıştır.

Din çok boyutlu bir yapıya sahip olduğundan, birçok sosyal bilim araştırmaları dini konu edinmiştir. Bu bilim dallarından özellikle din sosyolojisi, din ile toplum arasındaki ilişkiyi, diğer bir ifade ile dinin toplumu toplumun dini karşılıklı olarak nasıl etkilediği konusunun araştırılmasına en fazla ilgi duyan bilim dalı olmuştur.

Din bilimleri, dinin, doğaüstü bir güce inanma esasına dayanan *teolojik* boyutunu, ahlâkî bir değer ve sosyal bir fonksiyon olarak *toplumsal* boyutunu ve insanın din ile olan ferdî tecrübesini konu alan *psikolojik* boyutunu inceler. Bu bilim dalları açısından dinin teolojik ve psikolojik boyutları elbette önemsiz değildir. Fakat din sosyolojisinin ilgi ve faaliyet alanı doğal olarak, dinin toplumsal (sosyolojik) boyutu olduğu için bu kitapta dinin teolojik veya psikolojik boyutuna değil sosyolojik boyutuna ağırlık verilmiştir.

Din sosyolojisi ve din ile ilgili diğer sosyal bilimlerin çalışmaları, dinlerin, inanç tasavvurları ve pratiklerinde tarihsel süreç içinde ortaya çıkan fenomenlerin araştırılmasına yöneliktir. Din sosyolojisi bilim dalında araştırılmak istenen, varlık nedenleri ilahî bir vahye dayanan monoteistik dinlerin teolojik muhtevası değil; genelde bütün dinlerde ortaya çıkan bu teolojik muhtevadan kaynaklı birey ve toplumda görülen tasavvur, yorum ve olgulardır.

Felsefi/sosyal din bilimlerinde araştırmaya konu olan, dinin metafizik boyutu değil; insanın davranışlarında dinle ilgili ortaya

çıkan fenomenolojik boyutudur. Bu kitapta Türkiye'de az sayıda araştırmamanın yapıldığı dinin tanımı problemi ve özellikle din sosyolojisinde teori ve metot konularına ağırlık verilmiştir. Dinin tanımı konusu incelenirken Batı Avrupa Hristiyan düşünce sistematüğinden esinlenerek yapılan din tanımlamalarının genel din tanımlamaları için kullanılmasının sorunları tartışılmış; Avrupa kültür ve medeniyeti için kullanılan din tanımlamalarının bu kültür ve medeniyetin dışındaki kültürler için kullanılmasının sorunları ve sakıncaları örneklerle açıklanmıştır.

Emile Durkheim ve *Max Weber*'in sosyolojik temaları, yeni kombinasyonlarla kendilerinden sonraki sosyologları, mevcut oldukları ekoller içinde en çok etkileyen temalar olarak günümüze kadar geldikleri için, bunların fikirlerine daha fazla ağırlık verilmiştir.

Din sosyolojisinin teori bölümünde bu alanda kalıcı iz bırakan *yapısal teoriler*, *çatışma teorileri* ve *fenomenolojik teorilere* yer verilmiştir. Dinin toplumsal etkisini, rolünü ve işlevlerinin incelenmesini esas alan *işlevsel teoriye* örnek olarak *Emile Durkheim*'in görüşlerine ağırlık verilirken, *yapısal işlevsel teori* içinde sosyoloji biliminde yer alan *Talcott Parsons* ile antropoloji alanında *Malinowski* ve *Radcliffe-Brown* ve bu ekolün günümüzdeki temsilcileri olan *Niklas Luhmann* ve *Anthony Giddens*'in fikirleri incelenmiştir.

Toplumsal gerilim ve çatışmaları ve dinin bu çatışmalardaki olası pozitif veya negatif rolünü inceleyen çatışma teorisine örnek olarak bu ekolün kurucusu kabul edilen *Karl Marks* ve *Milton Yinger*'in fikirleri incelenmiştir.

Toplumda bireylerin inancını veya sosyal aktörlerin bilinçlenme sürecini esas alan fenomenolojik ekolün kurucusu kabul edilen Alman sosyolog *Max Weber* ve daha sonra ilhamını *Alfred Schutz*'dan alan *Peter Ludwig Berger*, *Thomas Luckmann* ve *Clifford Geertz* gibi sosyologların teorileri bu ekole örnek olarak seçilmiştir.

Sosyoloji alanında yeni teorik açılımlar (klasik teorilerle modern teorilerin sentezi biçiminde ortaya çıkan) *Anthony Giddens* ile *Jürgen Habermas* gibi sosyologların fikirlerinde daha net bir biçimde görüldüğü için; ayrıntıya girmeden bu iki sosyoloğun düşüncelerine yer verilmiştir.

Sosyolojik teori ve metot konusundaki yoğun tartışmalar; “düşünce”, “tecrübe (ampiri)” ve “gerçek (realite)” arasındaki ilişkilerin bilimsel ve teorik tasarımlarından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada bilim kuramının temel problemlerine -konu dışı olduğu için- fazla yer verilmemiştir. Bilim teorisinin temel ilkelerine ilgi duyan okuyucularımıza bu alanda yazılmış diğer eserlere başvurmaları tavsiye olunur. Bilim dallarının düşünsel sorunlarını inceleyen ve farklı bilimsel yöntem, ilke ve varsayımlarını araştıran bilim teorisi konusundaki çalışmaların büyük çoğunluğu, sosyal bilimlerden ziyade tabiat bilimlerine yönelirken, -ilgi çekicidir- bilim teorisi, sosyolojik sonuçlardan esin ve destek olarak gelişmiştir. İdrak (anlam) psikolojisi, insanın his ve duygularını açıklamakta, kognisyon araştırması, insanın bilgiyi nasıl kurabileceği konusuna yönelmekte; bilim sosyolojisi de bilimin kurumsallaşması ve organizasyonunun araştırma sonuçlarını nasıl etkilediği konusuna odaklanmaktadır.

Kitabın bölümlerindeki değişik temalar bağımsız olarak okunabileceği gibi, hepsi birden bu disiplinin problemlerindeki temel ilkeleri irdeleyen, birbirleriyle ilgili ve bağıdaşımli bölümler olarak da okunabilir. Örneklemler bilinçli olarak tarihteki ve günümüzdeki farklı toplumlardan seçilerek branşın kapsamının genişliğinin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Sadece bir kitap çalışmasıyla, din sosyolojisinin karmaşık problemlerinin net bir biçimde ortaya konulamayacağı gerçeğinin bilincinde olmakla beraber, Batı dünyasında bu akademik disiplindeki önemli teori ve metotları tartıştıktan sonra, daha somut sonuçlara ulaşarak ülkemizde bu sahada çalışan araştırmacılara, din ve toplum arasındaki karmaşık ilişkiler konusunda kafa yormuş olan toplum bilimcilerinin vardıkları sonuçları ortaya koyarak herkese faydalı olmak amaçlanmıştır.

Kitap bir din sosyoloğunun nasıl çalışması gerektiğine ait özel fikirleri yansıtmayı amaçlayan bir çalışma olmaktan ziyade, din sosyolojisinin genel çalışma ilkelerini, Batı dünyasında bu sahada iz bırakmış önemli sosyologların fikirlerini; İngilizce, Almanca, Danca, İsveççe ve Norveççe kaynakları referans olarak tahlil etmeyi hedeflemiştir. Yer yer Türkiye’de bu alanda çalışan sosyologların çalışmalarından da yararlanılmıştır. Bu kitap, din sosyolojisi araştırma sonuçlarını irdeleyen bir çalışma değil; din

sosyolojisinin temel problemlerini tartışmayı amaçlayan bir incelemedir. Din sosyolojisinin araştırma sonuçlarına ait bilgileri daha ayrıntılı bir şekilde kitabın sonundaki farklı dillerdeki “kaynakça” bölümünde bulabilirsiniz.

Günümüzde yapılan din sosyolojisi çalışmaları, din sosyologlarının, dinin gücü ve anlamı konusuna ve kimlik oluşturmasındaki rolüne ağırılık vermek eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Din sosyolojisinin yaygın konu ve temaları genellikle toplum ve dinin karşılıklı etkileşiminden meydana gelen sonuçların araştırılmasına yöneliktir.

Bu bağlamda, Türkiye’de din sosyolojisinin gelişmesi, ilahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili birimleriyle, sosyoloji enstitülerinin din ve toplumun karşılıklı ilişkilerinin araştırılması konusunda yapacağı işbirliğine bağlıdır.

Üç yılı aşan bir zaman ve yoğun bir emek sonucu ortaya çıkan bu çalışmada fikirleriyle bana yardımcı olan hocam Prof. Dr. Ole Riis’e, tashihini yapan değerli arkadaşım Kadir Bektaş’a, Selim Gnen’e, tashihinde ve basılmasında yardımını esirgeme-yen Dr. Kadir Canatan’a, Nebile zmen’e ve metnin teknik dizaynında emeği geçen İsmail Kuyucu’ya teşekkür ediyorum.

Dr. İsa Kuyucuoğlu
Kopenhag 2007